

Szolgaság

Veres Péter regénye Athenaeum 1950.

Nagy írónk, századunk magyar paraszti élete fellírásának célkitűzéseivel *Három nemzedék* címmel regénytrilógiába kezdett, s ennek első része a *Szolgaság*. Az 525 lapos írásmű jelentősége nagyobb a közelmúltban megjelent löbbi regényünkénél, érdemes és szükséges elidőzni nála.

A mű tengelyében Balogh Jani áll. A mezőgazdasági cseléd fiának élete huszonegyéves koráig, ez az a keret, amely — a különben sokszor laza — képeket egybefogja. A századfordulótól az első világháború kitörésének esztendeijéig terjedő időben növekedett a gyermek legénnyé Fekete-halom-pusztán, Sároszterdahely alföldi nagyközségben, a kettősjárású gulya kisbirtokosok, marokszedésben a nagybirtokokon, egyéb mezőgazdasági munkákban a Dunántúlon, a kiskocsiságon át Szomorú Szabó János kulákutányáig. A paraszti élet enciklopédiája járul fel az olvasó előtt — némi szűkítéssel. A millennium utáni kor ez, a parasztmozgalmak, a mezőgazdasági bérmunkásság kialakulásának kora. Amit ebből a korból — ismételjük: *amit* — Veres Péter ábrázol, az az igaz, sokrétű, tapinthatóan hiteles élet maga. Az író tárgyismerete megfélelbezhetetlenül kitűnő. A cselédnek napszámosságot, aratórakj pásztorok, kocsisnak — és még vagy huszonöt más foglalkozási ágat felsorolhatnánk — ilyen átéltséget és ismertetést nemcsak nálunk, de világviszonylatban is párájt ritkítja. Sok életről élt, ismert dolgozó, szenvedő ember találkozott itt a reális ábrázolásra hivatott művésszel, Veres regénye — hiányosságai ellenére is — végleg meggyőzi a még esetleg kételkedőket abban, hogy a szépirodalomban alapvetően fontos az ábrázolandó valóságok ismerete. Egyre szélesebb alapokra nővő irodalmunk — ahogy írókongresszusunk is felismerte — legsúlyosabb hibája még a sematikus ábrázolás; Nos hát Veres Péter regényének sok tucat alakja között számtalan olyat találunk, akikről ugyan keveset tudunk meg, akit az író átág jellemez valamilyen módon, de ezek egyike sem sematikus. Amennyit látunk belőlük, abban nincsen semmi séma. Mind élő, igazi ember, legfeljebb gyenge fényű megvilágított, aki benne él a környezetében, társai, barátai vagy ellenségei életében, lélekláz, dolgozik. Mindenekfelett dolgozik.

Mert a *Szolgaság* igazi hőse nem is Balogh Jani, hanem maga a *paraszt munka*. Jani — akár a többi sokaszerű társa — sokfoglalkozású, sokat próbált ifjú, akit a munkája tesz emberré. És ehhez a sok-

féle munkához való viszonya hitelesen, sokrétűen ábrázolt.

Apját, az uradalmi cselédet elcsapják Fekete-halomról, mert feletteseivel felesel. Fzzel indul a regény. Költözésük megindító leírása előtt a pusztá gyermekeinek bemutatása, fürdés, kacsa-fogás, veszeke-dés a Fekete-halomon irodalmunk gyermek-ábrázolásainak legszebb lapjai közé tartozik. (Tankönyvbe kívánkozik.) Itt érik Janit a tisztartó kezétől a rendszer, a iarsadalom, a századeleji hazug magyar élet első ostorcsapásai, amelyeket még oly sok követ, s amelyeknek ábrázolási módja feltétlenül pártos magatartás.

Ez az élet, a nyomorúságos cselédsorslélekekben is elnyomorítja az embert. Aki költözik — mint pl. Baloghék is — az őrzi a megrakott kocsi, nehogy lelopjanak róla valamit; az otmaradók viszont sajátjukat őrzi, nehogy felkerüljön valami. Baloghék kocsijára. A szegény ember egymástól is fél. Ébernek kell itt lenni, mint a nyulnak.

Sároszterdahely részletes leírása is hiteles. A falusi osztálytagozódásról elmondott lapok, a vallási és vagyoni viszonyok, a gróf regále-bérlőjének pálinkamonopóliuma, az alföldi vezetőréteg magatartása a kormány, illetve a nép felé, az üresedő templomok melétt az ellentétek egyre fokozódó mesterséges szítása felekezeti téren mind-mind helyes és igaz megállapítások. Itt mindjárt rá kell azonban mutatni a regény olyan hiányosságaira, amelyeknek egy része végigkíséri az egész regényt. A falu fenti leírása nem a cselekményekbe illesztve jelenik meg, hanem alkalomszerűen, mint a történésektől többé-kevésbé izolált, de szükséges ismeret. Ugyanígy esetlegesség a perspektíva is — országos viszonylatban. Szűk a kör, amit kapunk, bár azt igen alaposan, néha bőbeszédűen is. A nagyközség több lényeges elemén rétegen átsiklik az író. Nem érezzük eléggé a nagybirtok parasztpusztító, parasztgazdaság-romboló voltát sem. Persze, amikor ezeket fel kell említenünk, együttal arra is gondolunk, hogy a fentiek alkalomszerűsége vagy egymás-mellettsége, esetleg teljes hiánya részben abból az igényességből fakad, amit Veres Péter írói munkáját jellemzi. Hatalmas fába vágta a fejszét, és nem tudta megvalósítani az egész élet szintézisét. Nem szelektált eléggé a tipikus helyzetekkel összefolyóknak lényegtelen részletek. Néha az az olvasó érzése, hogy szociografiai munkát olvas. Általában sok a regényben a

leírás és kevés az epikus részlet (pedig ez utóbbiak igen szépek).

Kiváló a tanítónak és az iskolának a leírása itt is és hátrább is. Mert Baloghék egyszerre két gyereket is beíratnak, legalább — nem félnek ott egyedül. Tizenegy éves korában tavaszról őszig már tanýára viszik Jancsit pásztornak, a következő tavaszon pedig kisbojtárnak áll. A pásztornép élete — ahogy Jancsi megismeri — csupa család és hazudozás a gazdákkal szemben, különben nem boldogulnának. Itt ilyenféle mély és igaz gondolatokat olvashatunk költőien szép megfogalmazásban: Úrnak, jószágoknak sosem lehet hinni; a gyermekjélek belepirul, amíg megszokja a képmutatást; a szegények életének megtartója a felednítudás; minden jószág, madár új ruhát kap télire, csak az embernek nem jut mindegyiknek; eljön az idő, amikor a szegény ember számára az öröm nem is lesz egyéb, mint az öröm kevesbedése. Ezek a gondolatok mélyen igazak, s pesszimizmusuk ekkor és itt jogos is volt.

Itt a pusztán lenyűgöző a viharnek, valamint a száj- és körömfájásnak, majd a lépfenének a leírása.

Ahogy a következő fejezetekben nyomón követtük Jani életét, feltárul előttünk a bérlő kizsákmányolásából néhány vonás: a munkások munkahelyükön elköltik keresetük nagyrészét, még a bérlő által főzött pálinkát is hitellel kapják, ráérnek kifizetni. És a szegény sorsa egyre rosszabb. Közben szaporodik is. Kétannyi a nap-számos, mint a munka, a kubikos meg háromannyi. Szaporodik a gyermekmunka a mezőgazdaságban is. A marokszedő lányok leírása csodálatosan szép. Erőlködésük hősi tett. Csak így érthető meg — mondja az író —, hogy az uralkodóosztályok miképpen rendelkeztek hűségese cseledekkel. Mert az úri életrendet nem az urak, hanem a jó szolgák tartották fenn. Megrázó a kaszás verekedés. Bizony a jószág és az ember olyan: ha tehetetlen a parancsolóival, akkor egymást bántja.

Lassan aztán a politika felé fordul a falu népe is. Rádöbbennek az urak és papok hazudozásaira. Olvasnak (Népszava, Friss Újság, Világ, Földművelő, Világszabadság). Valamit tenni kéne, hiszen terjed a nép, mint a gondozatlan fákra a gyümölcs: apró és ferges, de sok van. Hajtja őket az éhes türelmetlenség, és az igazságot keresik; az is, aki Erdet András szocialista vezér és az is, aki az evangélista Kis-Kovács István mögött sorakozik. Baloghék világos fejtűk s látják, hogy a nazarénus is meg az evangélista is keresi az igazságot, de könnyebbik végénél akarják megfogni: a beszédnél. Pedig itt nem segít már semmi más, csak a tett. Belekapaszkodna a nép mindenbe, szerintük

Rudolfot is azért ölték meg, mert földet akart adni a magyar népnek, s leletette volna az urakat a polcról, Krisztust is az urak feszítették keresztre, mert megmondta az igazságot. Valamilyen — nem konkrét — megfogalmazással: az urak itt mindennek az okai, miattuk van a nyomor. Párt még nincs, de a nép szerveződik. Kara Lajos sokgyermekes szegényember baján felbuzdulnak, a községháza elé mennek, ahol egy csendőr Karát agyonszúrja. (Megrázóan szép annak ábrázolása, hogy Kara nem hagyja bajban azt, aki rajta akar segíteni: odaszlet, bele a csendőrszuronyba.)

Nincs itt egyelőre más, dolgozni és tűrni tovább. 1907-ben Jani krumplit szed, kukoricát tör a Dunántúlon, Lerongyolódik. Gyermeknapszámmal végeztetik az uradalmak a férfimunkát. (A szervezettbeiek élete valamivel elviselhetőbb!)

Ezután több gazdánál kiskocsis, majd következik a regény harmadik, legegységesebb része. A húszéves Jani nagykocsis Szomorú Szabó Jánosnál. Ennek a gyökerig romlott kuláknak a bemutatása felejthetetlen, ábrázolása mesteri írói munka. Egyéni vonások a típusban, élő ember. Talán a legjobb külföldi ábrázolás irodalmunkban.

Itt érik öntudatos emberré, egyben szerelmes férfivá Balogh Jani. Nemcsak gazdaggyűlölet, hanem szolgálónérzet is van. Jani egyre jobb és jobb, egyre öntudatosabb munkássá lesz s ahogy jobb és jobb munkát végez, úgy nő eliene gazdája gyűlölete. E részben szebbnél szebb képek váltják egymást. Janinak a gazda kisebbik lánya iránt kibontakozó szerelme is szinte szerves része, következménye munkájának. Nem lehet szétválasztani munkájától az embert semilyen vonatkozásban. Az teremti, csinálja ezt.

Az utolsóelőtti fejezet, a marhák kifogása, éjjeli felhajtásuk és a vásár klaszszikusan szép részletek.

A regénynek ez a harmadik, legegységesebb cselekményű része egyben — sajnos — le is szűkíti a mű kereteit. Erősen egyéni térre, egyéni sorsra téríti át a korábban közösségi ügyet. Itt Jani áll a középpontban, s — nem is egészen alapítványul — felmerül az olvasóban az a gondolat: csak szerelme teszi tűrhetetlenné sorsát? Nem alapvetően más itt is a szembenállás, gazdája elleni magatartása vagy annak iránta érzett gyűlöletének indítéka? Ez a szerelme különben is eléggé eszményített. Viszont ugyanakkor tudatos óvatosságunk, amivel el nem szólnak magukat egy világerő sem, valószínűtlen. Tudatosan „józan szerelmesek”, s ezzel Veres is elismeri, hogy valamiképpen sántít ez a dolog.

Szomorú Szabó János végül is tetten

éri őket: egymás kezét érintik fosztáskor. Elzavarja Balogh Janit.

Ezzel fejeződik be a *Szolgaság*, frőja igen nagy féltelőségvállalással, eléggé nem értékelhető becsüvággyal, nagy igényességgel fogott hozzá, s vezette mindvégig a mű iránt. Az ellenség ábrázolásában a helyes az igaz utat kereste, tehát a nehezébet, Könnyű lett volna gyűlöletessé tenni a kulákat vagy a csendőrt, ha — mondjuk — ő maga — Veres Péter — oktatna ki bennünket ezek aljasságáról (ahogy ezt, sajnos, sokhelyütt olvastuk is). De az író élő embereket alkotott, sok öszszetevőből eredő és álló embereket, akiknek láttán soha nem jut eszünkbe, hogy regényt olvasunk, költött cselekményt, hanem az élet íze, valósága, hite tölti be az olvasót. Ha maradnak is bennünk kíváncsivalók, amikor a könyvet letesszük, elvitathatatlan, hogy nemcsak Veres Péter lépett nagyot előre a *Szolgaság*-gal, hanem irodalmunk is. Persze adósnak maradt többek között a feudális unak és a dolgozó nép viszonyának bővebb kiboncolásával, az egyház szerepe is vázlatosan bemutatott, a hosszú és nem egyszer fárasztó szakleírások helyett több cselekményt kívánna az olvasó, az egyénekhez is közelebb szeretnének menni egy-két lépéssel, s meglátni azt vagy azokat a falusi embereket, akik ki-ki tudnának lépni a passzivitásukból (mert bizonyára ilyenek is voltak); az élet provinciális voltát aláhúzza az a tény is, hogy nemcsak az ipari munkásság, de még a falusi iparos- és kereskedő-réteg ábrázolása is szinte tervszerűen sovány.

Mindezekkel szemben állanak a regény felejthetetlen részei. Hogy mit jelent a közösségi munka az ember életében, azt szinte észrevétlenül, a cselekmény természetes sodrásában mutatja be, amikor Jani az állatok — egyébként is gyönyörűen megírt — éjjeli vásárrahajtásában ezt tapasztalja.

Nyelve, stílusa természetes, egyszerű, sajtalmentes, de izés és hiteles. Veres Péterből tucatjával áradnak nemcsak az ismertebb közmondások (örökös mindig több van, mint ház; idegen kutyának lába közt a farka; sutha subához, guba gubához; kaparj kurta, neked is lesz stb.), hanem olyan szólások, amelyeket csak nála olvassunk, de amelyekről abban a pillanatban tudjuk és hisszük, hogy élő, használt, „szakat próbált” mondanivalók. Tájszavai, amelyekkel bőven él, szinte soha sem teszük homályossá a mondatokat, bár ha kiszakítva ideírjuk őket, értelmetlenek a köznyelv számára (salapál, lecsilhad, sil-lámlik, úzik, csócsázás, csajja, moncsolgatni, bodag, nádesörmő, hencsereg, csorbóka, csenyeg, zsenyeg, susma, kastos, bongyöli, szádorog, pucifaru, eves, butykászik stb.). Veres Péter nemcsak a növények és a háziállatok életét ismeri tökéletesen, de például a borzét is. Jól világít rá a hiedelmekre (az örvényről; a dögvészről, amely a földből jön, s oda is megy vissza). Használ ritkán hallott, egészen tömören és egyben újnak ható öszszetételeket (leszék-gazda, nemszeretem dolog vagy ember, éhtavasz, kisvagysiság stb.), amelyek közül már a regény megjelenése óta is nem egy közhasználatúvá vált.

Veres Péter trilógiájának első része szép és hasznos olvasmány. Nehezen várjuk a folytatását. Ahogy az író az utolsó két-három évben egyre szélesebben bontakozik ki, megvan a reményünk, hogy a még meglévő hiányosságait is leveti, és megalkotja azokat a műveket, amelyek proletárharcunkban a legélesebben szűrő fegyver és a legtermelőképesebb csákány lehetnek. Ezt várja tőle a magyar irodalom és a magyar nép, a mezők fiaí és a gyárak dolgozója.

SOMFAI LÁSZLÓ

Makarenko nyomdokain

E. N. Medinszkij: Makarenko élete és pedagógiája c. könyvéről

A szocialista társadalom számára a legértékesebb tölke az ember. A gyermek a kultúra és a jövőépítés legfontosabb biztosítóka, ennél fogva a nevelés társadalmi életünk előterében áll. A forradalmi átalakulás új, forradalmi módszereket követel a pedagógia tudományától is. A közösség megváltozott arcúata, az erkölcsi eszmék gazdag tartalma nehéz és szép feladatok elé állítja a ma nevelőit. Szerencsések vagyunk, hogy olyan tanfőbmeister, egyben

művészi realista író-pedagógus példaképünk van, mint A. Sz. Makarenko. Egész élete, pedagógiai munkássága, kísérletei, elméleti fejtegetései az újtípusú, magasabbrendű ember kovácsolását példázzák.

Makszim Gorkij Makarenkot csodálatos embernek, tettét világraszóló jelentőségűnek tartotta és méltán, mert mintegy száz tanulmányra tehető munkássága, 16 éves eredményekben gazdag gyakorlati úttörése, több mint 3000 növendék átfórmálása fű-